

ЖАНРОСФЕРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Обмін науковою інформацією, ідеями, знаннями між ученими, дослідниками та фахівцями різних напрямків науки відіграє провідну роль у розвитку сучасного суспільства. Стаття присвячена проблемі вивчення й осмислення української наукової комунікації, її жанросфери в умовах сучасного глобалізованого високотехнологічного суспільства та різноманітних соціально-культурних викликів, що постають перед сучасною науковою спільнотою. Висвітлено поняття жанру як центральної категорії дискурсу й тексту. Подано типи мовних жанрів. Окреслено жанросферу наукової комунікації. Здійснено аналітико-критичний огляд соціально-тематичного жанрознавчого напрямку – лінгвогенологія наукової комунікації.

Ключові слова: жанр, жанросфера, лінгвогенологія наукової комунікації, мовний жанр, наукова комунікація, науковий стиль, підстиль.

Обмен научной информацией, идеями, знаниями между учеными, исследователями и специалистами различных направлений науки играет ведущую роль в развитии современного общества. Статья посвящена проблеме изучения и осмысления украинской научной коммуникации, ее жанросферы в условиях современного глобализирующегося высокотехнологического общества и различных социально-культурных вызовов, стоящих перед современной научной общественностью. Освещено понятие жанра как центральной категории дискурса и текста. Поданы типы речевых жанров. Определено жанросферу научной коммуникации. Осуществлен аналитико-критический обзор социально-тематического

жанрологического направления – лингвогенология научной коммуникации.

Ключевые слова: жанр, жанросфера, лингвогенология научной коммуникации, научная коммуникация, научный стиль, подстиль, речевой жанр.

Today, in the middle of the second decade of the XXIst century, in terms of the entry of humanity into a new stage of the development and the general acceleration of life, information is of great interest, practically an exhaustible supply associated with the development of civilization resource base. The quantitative growth of information resources and their quality are changing constantly introducing renewable information technology. With the development of information technology a new opportunity was opened for the further systematization and organisation of available knowledge. The knowledge base becomes a powerful tool for knowledge organisation and for making its potential for economic, cultural, and technological development available.

Modern form of social life can be called global, network, information society. Information society is a knowledge society that produces, distributes and uses various means of information. Knowledge exchange activities of scientists, researchers and specialists in various areas of science play an important role in the development of modern society. The article deals with the problem of studying and understanding the Ukrainian scientific communication, its genre sphere in modern globalized high-tech society and various social and cultural challenges facing the modern scientific community. Separately the notion of genre as a central category of discourse and text is elucidated. Also types of speech genres are given in the article. The genre sphere of scientific communication is outlined. The analytical and critical review of the social and thematic genre science direction – linguogenology of scientific communication is offered.

Key words: genre, genre sphere, linguogenology of scientific communication, scientific communication, scientific style, speech genres, substyle.

Сьогодні, у середині другого десятиліття ХХІ ст., в умовах входження людства в новий етап свого розвитку й загального прискорення темпів життя, інформація набуває значення глобального, практично невичерпного ресурсу, пов'язаного з розвитком цивілізаційної матеріальної бази. Кількісне зростання інформаційних ресурсів, їх якісні зміни, впровадження постійно обновлюваних інформаційних технологій, розширення сфери їх застосування опосередковано сприяє чіткому виявленню змін, що відбуваються в соціальній структурі суспільства, налагодженню отриманих для подальшого розвитку соціуму зв'язків, підводить до якісних зрушень у цій сфері аж до формування прогнозованого багатства науковцями Суспільства Знань.

Сучасну форму суспільного життя ще називають глобальним, мережевим, інформаційним суспільством. Інформаційне суспільство – це і є суспільство знань, де масово розробляють, використовують і розповсюджують різноманітні засоби роботи з інформацією. Поява інтернету, новітніх інформаційних технологій сприяла виникненню комп'ютерно-опосередкованої комунікації або інтернет-комунікації, популярність якої привертає увагу дослідників різних напрямів.

Обмін науковою інформацією, ідеями, знаннями між ученими, дослідниками та фахівцями різних напрямків науки відіграє провідну роль у розвитку сучасного суспільства. «Наукова комунікація у сфері сучасної науки – це поліаспектний феномен, спрямований на реалізацію евристично-інформаційної, суспільно-конструктивної, соціально-організаційної, інформаційно-популяризаційної функції» [5, с. 12].

Термін *комунікація* від лат. *communicatio* – повідомлення, передача, бесіда, розмова. У науковій картині світу існують різні підходи до класифікації *комунікації*, пор.:

- формальна й неформальна комунікація,
- пряма й опосередкована комунікація,
- вертикальна й горизонтальна комунікація та ін.

Наукова комунікація створює умови для отримання, поширення й використання наукової інформації, як результату наукового пізнання, для забезпечення ефективного та

стабільного розвитку науки.

Мовознавча наука постійно апелює до комунікативного аспекту мови. Питання теорії мовного жанру розглянуто в працях таких лінгвістів, як М. Бахтін, В. Дементьєв, Т. Шмельова, Г. Вежбицька, Н. Арутюнова, М. Федосюк, В. Тиригіна, К. Долинін, С. Гайда, К. Сєдов та ін.

Стилі, жанри наукової мови неодноразово були об'єктом наукових розвідок українських дослідників. Мова науки висвітлювалася в галузі функціональної стилістики (школа С. Єрмоленко, школа Л. Мацько та ін.), дискурсивного аналізу (Ф. Бацевич та ін.).

Актуальним стає суспільно-евристична потреба вивчення та осмислення української наукової комунікації, її жанросфери в умовах сучасного глобалізованого високотехнологічного суспільства та різноманітних соціально-культурних викликів, що постають перед сучасною науковою спільнотою.

Намагаючись окреслити специфіку сучасної української наукової комунікації, не можемо оминати поняття *жанру*, як центральної категорії дискурсу й тексту.

Відображення розуміння *жанру* в культурі, мистецтві й науці фіксує загальномовний словник, пор.: *жанр* – це «вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, який характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками... Спосіб що-небудь робити; сукупність прийомів; стиль, манера» (СУМ, т. 2, с. 508), інтерпретуючи назване поняття як факт суспільної свідомості, як інструмент наукового пізнання, як форму й вид результатів пізнання. «Жанри завжди є засобами створення, породження нового змісту, невід'ємного від контекстуальних чинників соціальної ситуації та формальних ознак. Формально мовні риси жанрів охоплюють функціональну організацію жанрового змісту, текстову композицію та мовні особливості, що разом утворюють внутрішню структуру (Ч. Фергюсон) жанру, яка слугує його формальним ідентифікатором. Внутрішня структура реалізує текстотвірну функцію жанрів, яка їм притаманна завдяки цілісності та завершеності» [5, с. 12].

Жанрологія, або *лінгвістична генологія* (лат. *genos* – походження, рід, вид), – це розділ комунікативної лінгвістики,

який веде початок із теорії жанрів М. Бахтіна та сьогодні претендує на статус філологічної галузі, що досліджує генезис, типологію, функціональні особливості та структурно-мовні риси різних жанрів (Дж. Свейлз, Ф. Бацевич та ін.).

Фахові енциклопедичні джерела подають таку інформацію про термін *жанр*:

Жанр мовний – типова форма завершеного висловлення, зумовлена метою й темою спілкування, а також прийнятими в певному суспільстві нормами, правилами комунікації як фактом соціальної взаємодії людей. *Жанр мовний* визначається тим, хто, кому, для чого, про що і як говорить. Пов'язаний із діяльністю прагматичною природою *мовленнєвого акту*. Як комунікативна одиниця, характеризується тематичною, композиційною й стилістичною цілісністю.

Мовні жанри належать до соціально стійких типів висловлень, що історично склалися в певній культурі; вони мають об'єктивний характер. За комунікативним призначенням розрізняють інформативні, оцінні, етикетні, імперативні *мовні жанри*. Поняття охоплює як однослівні побутові репліки, так і великі за обсягом тексти – наукові, офіційно-ділові, художні тощо. За походженням розрізняють первинні й вторинні мовні жанри: первинні властиві безпосередньому спілкуванню; вторинні формуються в умовах розвиненої культурної комунікації – наукової, адміністративно-правової, художньої, релігійної тощо.

Жанрові форми розраховані на інформативну (повідомлення про щось) або фактичну (потреба в спілкуванні як такому) настанову комунікантів. До типових форм висловлення, тобто мовних жанрів, належать бесіда, побутове оповідання, військова команда, висловлення захоплення, осуд, заперечення, схвалення, ділові документи, щоденник, відповідь, лист, протокол, побажання, подяка, співчуття, жарт, промова і под. (УМ, с. 189).

Л. Шулінова пропонує визначати *жанр* як «динамічну модель побудови текстів (типологічно представлений текст), сформовану активною мовною практикою й закріплену традицією, зумовлену метою й комунікативними настановами,

що структурують і формують стильову специфіку, взаємозв'язок мовних одиниць та засобів усіх рівнів» [4, с. 83].

О. Семенов визначає *жанр* (франц. *genre* – *вид, стиль, жанр*) як форму організації мовного матеріалу в межах певного стилю мовлення, що історично склалася й характеризується функціонально-сміисловою специфікою та стереотипною композиційною структурою [див. 3].

Грунтуючись на різних принципах, дослідники розрізняють такі типи мовних жанрів:

- інформативні та фактичні (Т. Винокур, В. Дементьєв);
- елементарні та комплексні (М. Федосюк);
- мовні та риторичні (О. Сиротиніна);
- риторичні і нериторичні (К. Сєдов);
- конвенціональні і неконвенціональні (В. Дементьєв);
- інформативні, імперативні, етикетні, оцінні (Т. Шмельова)

та ін.

Концепція співвідношення типів жанрів з різними типами дискурсу варта особливої уваги. Набір жанрів є формою реалізації певного дискурсу.

Науковий дискурс як складне комунікативне ціле, що становить набір тематично співвіднесених наукових текстів, різної жанрової реалізації, зумовленої соціокультурними впливами та цільовою установкою комунікантів. Стилїстична віднесеність і строката жанросфера властива науковій комунікації. Т. Яхонтова під *жанросферою наукової комунікації* розуміє «абстраговану сукупність її жанрів у вигляді кулі, де *нуклеарні* (локалізовані ближче до центру) і периферійні (що знаходяться на умовній сферичній поверхні) жанри достатньо вільно взаємодіють, утворюють різні конфігурації, ланцюги, жанрові констеляції» [5, с. 12]. І наголошує, що дослідження жанрів за сферами їх існування «мають ряд переваг, тому що завдяки відносній соціокомунікативній і семантико-тематичній гомогенності мовленнєвих утворень легше розробити адекватні дослідницькі методи, сформувані цілісний підхід, виявити особливості окремих жанрів і жанрових утворень» [5, с. 13]. Дослідниця запропонувала соціально-тематичний жанрознавчий напрям – *лінгвогенологія наукової комунікації*, визначальною

особливістю якого є «інтегративність, тобто націленість на синтетичний підхід до вивчення наукових жанрів як нероздільних соціокомунікативних, соціокогнітивних та формально-мовних тріад. За своєю сутністю лінгвогенологія наукової комунікації є *лінгвокомунікативним жанрознавством*, спрямованим на сумарно збалансований аналіз жанрових характеристик. Використання цього напряму є спробою синтезувати надбання жанрорелевантних досліджень із різних філологічних галузей та використати їх до сфокусованого аналізу жанрів сучасної науки» [5, с. 13].

Сучасний етап розвитку наукової комунікації характеризується універсальністю наукового стилю, який в єдності усіх жанрів і різновидів та «розгалуженою системою різногалузевої термінології, багатством і гнучкістю синтаксичної структури, стрункістю логічних побудов з успіхом обслуговує всі сфери людського пізнання. Кожен цикл наук (суспільно-політичний, природничий, фізико-математичний, науково-технічний) використовує найбільш оптимальні й прийнятні для нього виражальні засоби».

Про одне й те ж, але по-різному, мовою науки можна говорити з висококваліфікованим фахівцем, із тим, хто просто цікавиться певною науковою проблемою, з тим, хто вчиться, і з тим, хто навчає. Науковий виклад, залежно від цього, може бути «власне науковим, науково-популярним і науково-навчальним» [1, с. 265].

Аналізуючи наукові тексти, відзначимо наявність типової композиції жанрів. Для названих текстів характерними є послідовне членування на розділи, пункти, підпункти тощо. Л. Мацько виділяє такі жанри наукового стилю, пор.:

- *власне науковий підстиль*: монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези);
- *науково-популярний підстиль*: виклад наукових даних для нефахівців – книги, статті в неспеціальних журналах);
- *науково-навчальний підстиль*: підручники, лекції, бесіди тощо.

У межах *власне наукового підстилю* виокремлюють:

- *науково-інформативний* із жанрами: реферат, огляд,

анотація, резюме;

– *науково-довідковий* із жанрами: довідники, словники, каталоги.

Науково-навчальний підстіль має два основні жанри: підручник, навчальний посібник [див.: 2, с. 284–286].

О. Семенов виділяє такі підстилі наукового стилю: власне науковий, науково-навчальний (дидактичний), науково-технічний (виробничо-технічний), науково-популярний, науково-інформативний (науково-реферативний), науково-довідковий (довідково-енциклопедичний), науково-діловий. До наукового стилю також зараховано науково-публіцистичний та науково-фантастичний підстилі. Кожний підстіль охоплює різні жанри й види текстів.

Підстилі наукового стилю та їх жанрові різновиди:

– *власне науковий підстіль*: статті, дисертації, монографії, наукові доповіді;

– *науково-популярний підстіль*: нариси, книги, лекції;

– *науково-навчальний підстіль*: підручники, навчальні посібники, програми, збірники вправ, лекції, конспекти;

– *науково-інформативний підстіль*: реферати, анотації, рецензії, відгуки, огляди, резюме;

– *науково-довідковий підстіль*: словники, енциклопедії, довідники, каталоги;

– *науково-технічний підстіль*: інструкції, патенти, авторські свідоцтва, доповідні записки, службові листи, промислова реклама;

– *науково-діловий підстіль*: наукові звіти, довідки про впровадження результатів досліджень, угоди про наукову співпрацю;

– *науково-публіцистичний підстіль*: науково-публіцистична стаття, хроніка, науковий огляд, наукове інтерв'ю, репортаж;

– *науково-фантастичний підстіль*: фантастичні оповідання, повісті, романи.

Розрізняють первинні (монографія, дисертація, дипломні, магістерські роботи, наукова стаття, наукова доповідь та ін.) і вторинні (конспекти, реферати, анотації, рецензії, тези, науково-

технічні огляди, наукові звіти, резюме, протоколи засідань наукових товариств тощо) жанри за ступенем узагальнення.

Жанри наукової комунікації поділяють на великі й малі. До великих жанрів зараховують дисертації, енциклопедії, монографії, довідники, навчальні посібники, до малих – наукові статті, реферати, анотації, тези, огляди, рецензії [див. 3, с. 19–21].

Сучасні мовознавці вважають адекватним використання поняття *жанр* для цілісного дослідження лінгвоспецифіки сучасної наукової комунікації. Розглядають жанри як засоби комунікації, формати передачі й кодифікації наукового знання. Дослідження сучасної української наукової прози є досить фрагментарним і потребує синтезу різних аспектів. Сподіваємось, що українська наукова комунікація буде детально описана й представлена у вигляді цілісної систематизованої картини різноманітних особливостей та рис мовних утворень у сфері сучасної української науки.

Бібліографічні посилання

1. Жанри і стилі в історії української літературної мови / В. В. Німчук. В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1989. – 288 с.
2. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підруч. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
3. Семенов О. М. Культура наукової української мови / О. М. Семенов. – К. : Академія, 2012. – 216 с.
4. Шулінова Л. В. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови / Л. В. Шулінова // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – Вип. 11. – С. 79–84.
5. Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англомовних текстів) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Яхонтова. – К., 2014. – 36 с.

**Список умовних скорочень
лексикографічних джерел**

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.

УМ – Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2007. – 856 с.